

YAYIN DEĞERLENDİRME/BOOK REVIEW

Hamza Aksüt, *Aleviler/Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan Dede Ocaklarının, Toplulukların ve Yerleşimlerin Tarihi*, Yurt Yayınları, Ankara, 2012.*

Hüseyin ERDOĞAN**

Alevilik inanç sisteminin asırlar öncesinden günümüze kadar yaşamasında, örgütlenmesinde ve inanç kaidelerinin sistematikleştirilmesinde “Dede Ocakları”nın katkısı çok büyüktür. Dede ocaklarının ve ocaklara bağlı Alevi toplulukların, toplumsal örgütlenme düzleminde birbirlerine olan bağlılıklarını artırdığı ve Alevilik inancının sistematik bir yapı olarak devam edebilmesini sağladığı söylenebilir.

Alevilerin Anadolu’ya göç ettikleri yer olarak kabul edilen Horasan, “Güneşin doğduğu yer” anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Mezopotamya üzerinden Irak kaynaklı göçlerin de Alevi coğrafyasının dağılımı açısından araştırmaya değer bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Bu coğrafya, Hz. Ali’nin türbesinin bulunduğu Necef

ve Hz. Hüseyin’in şehit edildiği Kerbela şehirlerinin de bulunduğu bölge olması nedeniyle Alevilik tarihi ve coğrafyasının incelenmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Farklı coğrafyalarda teşekkül eden Dede ocakları kendilerine intisap eden topluluklarla birlikte gelişmiş ve yayılarak devam edebilmişlerdir. Alevi ibadet ve zikirlerinin icrasında Dede ocakları ve Dedeler, Babalar, Talipler Aleviliğin zihinsel geçmişini günümüze aktarma konusunda tarihi görev üstlenmişlerdir.

Horasan’dan Mezopotamya’ya; Anadolu’dan Balkanlar’a farklı coğrafyalarda varlığını sürdüren Alevilik ve onun yayılmasında öncü rol üstlenen Dede ocaklarıyla

* Geliş Tarihi: 30.03.2021, Kabul Tarihi: 30.03.2021. DOI: 10.34189/hbv.98.015

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, h.erdogan@hbv.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7844-2392>

İlgili birçok çalışma yapılmakla birlikte belli konularda yazarlar ihtilafa düşmüşlerdir. Birçok araştırmacı, yazar ve akademisyen bu konuda eserler vermişlerdir. Bu araştırmacılarından biri de Alevilik alanında çokça eser vermiş olan Hamza Aksüt'tür.

Araştırmacı Yazar Hamza Aksüt bu eserinde, Alevi Dede ocaklarını çok kapsamlı bir şekilde kaleme almıştır. Bu çalışmada, ayrıntılara girilmeden eserin metodu, yazarın yaklaşımı ve kullandığı kaynaklar anlatılmaktadır.

Yazar, metod ve yaklaşımını kaynaklarla desteklemektedir. Tüm görüş ve değerlendirmelerini bu kaynaklar üzerinden okuyucularına sunarken aynı zamanda eserin anlatım gücünü ve inandırıcılığını da artırmaktadır.

Kaynak olarak;

- Tahrir Defterleri
- Vakıf Defterleri
- Mühimme Defterleri
- Salnameler
- Gezgin Notları
- Menâkıpnâmeler
- Destan ve Mersiyeleri kullanmaktadır.

Yazar eserinde; ocakların, toplulukların ve yerleşimlerin tarihini incelerken genellikle her ocak için kaynaklardan edindiği bilgilere göre ocağın içinde geliştiği bölgenin 16. ve 17. yüzyıldaki -genellikle- hane sayısı, nüfus sayısı, müvezzec (evli) ve mücerred (bekâr) sayısı gibi bilgileri vermeyi uygun görmektedir. Aksüt'ün yaptığı araştırma ve incelemelere göre Türkiye'de en çok talibi bulunan Dede ocağı Avuçan Ocağı'dır.

Hamza Aksüt eserini genel anlamda şu sorulara cevap vermek üzere bina etmiştir:

Alevilik hangi coğrafyada ortaya çıktı ve Alevi topluluklar hangi coğrafyalara yayıldı?

Tarihin en örgütlü yapılarından biri olan Dede ocaklarının oluşum coğrafyası neresidir?

Günümüzdeki Alevi yerleşimler, hangi tarihlerde ve hangi topluluklarca kuruldu?

Dede ocağı kurucuları kimlerdir ve nerede yaşamışlardır?

Etnik köken ile Dede ocakları arasında nasıl bir ilişki vardır?

Türkiye, Suriye, Lübnan, Irak, İran, Azerbaycan ve Bulgaristan'daki Alevilerin etnik kökeni nedir?

Araştırma-inceleme türünde yazılan eser, Horasan'dan Mezopotamya'ya; Anadolu'dan Balkanlar'a tüm coğrafyalarda bulunan Dede ocaklarının yapısı, işlevi, talip topluluklar, siyaset ve otoriteye bakışı vb. konuları ihtiva eder. Yazar tarihi kaynaklardan ulaştığı bilgileri ve saha çalışmalarında birebir görüşmeler yaparak elde ettiği bilgileri kaleme almıştır. Menâkıpnâmeler, destanlar ve mersiyelelerden yararlanan yazar, eserinde kaynak göstermeye özen göstermiştir. Kaynak kişilerin seçiminde uygulanan yöntemle, araştırma yapılan konuyla direkt bağlantılı ve bölge halkından seçilen kişilerin söylemleriyle eserde verilen bilgilerin güvenilirliği artırılmıştır.

Eserin giriş bölümünde, bir topluluğu Alevi olarak sayabilmek için temel öğeleri sayan yazar; "Alevi; Kutsalı Hak-Muhammed-Ali kutsalına inanan, Ehl-i Beyt'i ve 12 İmam'ı kutsayan, Matem (Muharrem) ve Hızır oruçlarını tutan, bir Dede ya da pire talip olan, temel ibadet formu 'cem' olan, yıllık görgü ve sorgudan geçen kişidir." diyerek tanımlama yapmıştır. Alevilik teriminin kökeni ve tarihi hakkında bilgi veren yazar bazı farklı görüşlerden bahsetmiştir. Yazara göre Ale (Ali) sözcüğünün üzerine -(v)i aidiyet ekinin getirilmesiyle bu sözcük oluşmuştur. Bu bölümde yazar Hz. Ali'nin yaşamı ve kişiliği üzerinde de durmuştur. Hz. Ali'nin ailesinin ve ona bağlı olanların Hz. Ali algısıyla ilgili şu dikkat çeken ifadeyi kullanmıştır. "[...] Çünkü Müslümanlık tarihinde hiç kimse Ali kadar kutsanmamıştır." Alevilik teriminin tarihi üzerinde de duran yazar Aleviler için Kızılbaş, Tahtacı, Çepni, Abdal, Dersimli, Bektaşî vb. kavramların kullanıldığını belirtmiştir. Alevilik, Şiilik ve 12 İmam üzerine bilgiler veren yazar Alevilik ve Şiiliğin Ehl-i Beyt sevgisi ve 12 İmam inancını ortak almaları dışında ibadet şekilleri ve inanç sistemleri bakımından temel farklılıklarının bulunduğunu belirtmiştir. Bu bölümde yazar Dedelik kurumunun tarihi ve Alevilik coğrafyasının şekillenmesi, Alevi toplulukların dağılımı gibi konularda bilgiler vermiştir.

Yazarın eserin giriş bölümünde ocaklardaki hiyerarşiyi belirleme ölçütleri konusunda izlediği yöntemi şöyledir:

Ocağın Dedelerinin ve taliplerinin verdiği bilgi

Şecereler ve yetki belgeleri(icazetnameler)

Menâkıpnâmeler ve Kerâmetler

Değişler

Yazar giriş bölümünün ardından ocakları bölüm bölüm anlatmıştır. Ocakları anlatırken öncelikle ocağın hangi coğrafi bölgede yer aldığını anlatarak ardından ocağın tarihi kaynaklarda yer alıp olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Ocakla ilgili yazılı – sözlü Alevi kaynaklarında bilgi olup olmadığını bildirmiştir. Bahsi geçen ocaklarla ilgili günümüzde aynı bölgede yaşayan kaynak kişilerin söylemlerini esas alan yazar

ocakların birbirleri ile olan ilişkileri üzerine de bilgi vermiştir. Yazar genel anlamıyla tüm ocakları yukarıda kullanılan bu yöntem üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Böylece toplamda sekiz ocak ve bu ocaklara bağlı diğer talip ocak ve toplulukların özelliklerini anlatmıştır. Yazar kitabını bölümlere ayırarak kaleme almıştır. Kitabın bölümleri şu şekildedir:

- Bölüm 1: Hacı Bektaş Ocağı
- Bölüm 2: Dede Garkın Ocağı
- Bölüm 3: Baba Mansur Ocağı
- Bölüm 4: Avuçan Ocağı
- Bölüm 5: Şih Ahmet Ocağı
- Bölüm 6: Konumu Belirlenemeyen Ocaklar
- Bölüm 7: Sultan Sahak Ocağı
- Bölüm 8: Aleviler (Nusayriler)
- Bölüm 9: Roman (Çingeneler)

Yazar bu bölümler üzerinden ocakların ve talip toplulukların künyesini, şeceresini anlatmıştır.

Yazar söylentiden daha çok tarihi belgelerle anlattıklarını destekleme şeklinde bir yaklaşım benimsemiştir. Gösterdiği tarihi kaynak ve vesikalarla, bilinenin aksi durumların olabileceğinden söz etmiş ve buna dayanak olarak da tarih açısından olmazlığını –araştırmalar sırasında kaydedilen söylentilerin- anlatmaya çalışmıştır. Söz gelimi, bazı yörelerde bazı kişilerin kendilerinin bağlı bulunduğu ocak ve pirlininin kim olduğu konusunda yanlışlığa düştüğünü anlatmıştır. Kaynak kişiler, 16. yüzyıl öncesinde bir yüzyıldan bahsederken bağlı buldukları ocağın Pir Sultan Ocağı olduğunu söylüyorlar. Ancak yazar, 16. yüzyılda yaşayan Pir Sultan Abdal'ın varlığıyla bu durumun çeliştiğini anlatmaya çalışmıştır. Bazen de söylentileri Osmanlı şeceresini dayanak göstererek çürütme yoluna gitmiştir.

Yazarın, çalışması boyunca tarafsız olmak için de büyük bir gayret gösterdiği anlaşılmaktadır.

Yazar, bazı ismi benzer veya ismi yakın toplulukların kendilerini popüler Alevi ocakları veya aşiret-soy-toplulukla birlikte göstermeye çalıştıklarını, oraya aidiyet isteği duyduklarını anlatıyor. Söz gelimi, Seyit Ali Sultan Ocağı (Kızıl Deli Ocağı) ve isim benzeri olan Ali Seydi Ocağının -bu ocak üyelerinin- durumu örnek veriliyor. Divriği ve yörelerinde talipleri bulunan Ali Seydi Ocağı üyelerinin kendilerini Yunanistan-Dimetoka'da bulunan Seyit Ali Sultan ocağıyla iltisaklı göstermeye çalıştıkları anlatılıyor. Yazar böyle bir durumda hemen kabul veya hemen reddetme yoluna girmeden tarihi belgelerle durumu doğrulama ya da yanlışlama yoluna giderek konuyu açıklığa kavuşturuyor.

Yazarın dikkat çeken bir özelliği de bu alanla ilgili yazarlara atıfta bulunmasıdır. Genel anlamda “yazarlar, bazı yazarlar” gibi kişi adı belirtmeden yazarların çalışma ve görüşlerine değinmekle birlikte bazen de direkt olarak yazar adı özelinde konuyla ilgili örnekler verme yoluna gitmiştir.

“Son dönemde Alevilik konusunda araştırma yapan öğretim üyelerinin başında İrene Melikoff ve onun öğrencisi Ahmet Yaşar Ocak’ı saymak gerekir. Rus kökenli Fransız yurttışı olan Melikoff, çok az tanıdığı Alevi toplulukların inancı ve tarihi konusunda elindeki verilere paralel olmayan çok fazla bilgi üretmeyi denemiştir. Çalışmalarında Şamanizm vurgusunu sürekli kullanan yazar, Kürt Alevileri görememiş, Arap Alevileri ise Nusayri adıyla anarak onları neredeyse Alevi saymama gibi bir yaklaşım geliştirmiştir.” (Aksüt, 2012: 43).

Kaynaklar içinden alıntılar yapılırken yazarın en çok dikkat ettiği ve önem verdiği noktalardan biri “Alevi isim vurma geleneği”dir. Bir bölgenin Alevi-Sünniliği değerlendirilirken kaynaklarda geçen isimlerin Alevi isim vurma geleneğine uygun olup olmadığı belirtilmektedir. Öyle ki ortalama 16. ve 17. yüzyılda popüler Alevi isimleri olarak geçen isimler vardır ki incelenen bölgelerin demografik yapısı, inancı, ibadeti gibi konuların gerçekliğine dayanak olarak çoğu zaman bu isimler örnek verilmiştir. Söz gelimi yazar “Bu bölge Alevi bir bölgedir / değildir.” derken kullanılan isimlerin hangi geleneğe ait olduğunu belirterek görüşünü destekleme yoluna gitmiştir. Yazar, bahsi geçen dönemler için popüler Alevi isimlerini bazen sayfalarca verme gereği duymuştur. Alevi isim vurma geleneğinde popüler Alevi isimlerinden bazıları şunlardır:

Ali Şah Kulu

Yusuf oğlu Ali

Hıdır oğlu Veli

Mehmed oğlu Ali

Hüseyin oğlu Saadeddin

Mirza Ali oğlu Muhammed

İlyas oğlu Hudabaş

Suhrab oğlu Karacan

Hüseyin oğlu Bekdaş

Arap coğrafyasında ortaya çıkan Alevilik-Şiilik inançlarının İran Azerbaycan’ından (Horasan) ve Necef – Kerbela / Irak üzerinden Mezopotamya ve sonra Anadolu’ya gelişleri eserde anlatılmaya çalışılmıştır. Yazar için araştırılması gereken asıl yerler Mezopotamya ve onun üzerinden Irak coğrafyasıdır. Bu bölgenin, Aleviliğin membaı olması kuvvetle muhtemeldir. Yazar aslında bu görüşüyle çoğu yazarın Anadolu Aleviliğinin İran kaynaklı olması görüşünün aksine Irak kaynaklı

olabileceği görüşünü savunmaktadır. Yazar bölgesel olarak Suriye’de yaşayan Alevileri Nusayri; İran’da yaşayanları Şii olarak tarif etmektedir. Ayrıca Irak’ta Yezidi varlığından da söz etmektedir.

Türkiye’de Alevilerin, yaşadıkları bölgelere göre farklı isimler aldıklarını ve bu isimlerin çoğunun yaptığı işlerle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre Karadeniz bölgesinde yaşayan – özellikle Ordu, Giresun bölgesi- Alevilere Çepni; Akdeniz ve Ege bölgesinde yaşayan Alevilere Tahtacı – bu ismi alan Alevilerin genellikle ağaç işleriyle ilgilendikleri bilinmektedir- denmektedir. Anadolu Aleviliği dendiğinde genelde yazardan da anlaşıldığı üzere Amasya, Çorum, Tokat, Sivas, Malatya, Tunceli, Erzincan vb. illerinin önemli bir Alevi varlığını barındırdığı bilinmektedir.

Sonuç bölümünde müellif, Aleviliğin temel kurumu olan Dede ocaklarının ve onlara talip toplulukların izi sürüldüğünde Alevilerin Anadolu’ya geldiği coğrafyanın Mezopotamya olduğunu ileri sürmektedir. Mekke ve Medine’den Irak ve Suriye coğrafyasına gelen Müslümanlardan Emevilerin Suriye’de, İmam Ali’ye tabii olanların ise Irak’ta varlık gösterdiğini söylemektedir. Öyle ki Mezopotamya tarih boyunca On İki İmam coğrafyası olarak ün yapmıştır. Bu bölümde müellif, Dede ocaklarının sayılarını belirlerken mürşit ocaklarının temel alınması gerektiğini belirtmiştir. Böyle düşünüldüğünde sanıldığı gibi yüzlerce ocak yoktur; ocakların sayısı sekizdir. Dede ocakları için varılan sonuçlardan biri de ocaklarda ezici çoğunluğun Musa Kazımlı olmasıdır. Alevilerin en kalabalık sınıfı olan talipler, temel olarak Türk, Kürt, Arap, Rom ve Arnavut gibi etnik gruplardır. Topluluklar, etnik yapılarına göre seyit gruplarının talibi olmuştur. Türk talipler, Hacı Bektaş, Dede Garkın, Avuçan ve Sultan Sahak; Kürt talipler, Baba Mansur, Avuçan, Şih Ahmet ve Sultan Sahak ocaklarının talibidir. Dede ocakları Türkiye’de son yıllarda yayımlanan araştırmalarda iddia edildiği gibi on altıncı yüzyılda ortaya çıkmış yapılar değildir. Hacı Bektaş ve Dede Garkın ocakları on üçüncü yüzyılda ortaya çıkmıştır, daha doğru bir ifadeyle bu yüzyılda ad almıştır.

Müellif yukarıda anlatılan yöntem, yaklaşım ve kaynaklarla Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan Dede ocaklarının, topluluklarının ve yerleşimlerin tarihini araştırma-inceleme türündeki eseriyle anlatarak bu alanda yazılmış kapsamlı ve incelenmeye değer kaynaklardan biri olarak literatürdeki yerini almıştır.

Kaynaklar

- Aksüt, Hamza. (2012). *Aleviler/Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan Dede Ocaklarının, Topluluklarının ve Yerleşimlerinin Tarihi*. Ankara: Yurt-Kitap Yayın.
- Yavuz, Kamil. (2020). “Hacı Bektaş Velî Dergâhına Yüz Sürenler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 95, 351-355.
- Yıldırım, Rıza. (2018). *Geleneksel Alevilik/İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları.